

СВОЕАСАБЛІВАСЦІ ПЕРАПЛЯЦЕННЯ ХРЫСЦІЯНСКАЙ ПРАВАСЛАЎНАЙ ВЕРЫ З ЯЗЫЧНІЦКАЙ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСКАГА ПАЛЕССЯ

*А.А. Грымайла, А.І. Кірыковіч, 1 курс
Навуковы кіраўнік – М.В. Цуба, к.гіст.н., дацэнт
Палескі дзяржаўны ўніверсітэт*

Пачатак распаўсюджвання хрысціянства на Палессі непарыўна звязаны з хрышчэннем Русі кіеўскім князем Уладзімірам Святаслававічам у 988 г. Да таго часу ва ўсіх плямёнах, што знаходзіліся на беларускіх землях, панавала паганская вера.

Як вядома, тэрмін «паганства» («язычніцтва») азначае велізарны комплекс першабытных вераванняў, поглядаў і абрадаў, якія складваліся на працягу многіх тысячагоддзяў і паслужылі асновай, на якой сфарміраваліся ў класавым грамадстве ўсе сусветныя рэлігіі.

«Адразу пасля прыняцця хрысціянства нашы продкі ў асноўнай сваёй масе, – пісаў гісторык праваслаўнай царквы Я. Галубінскі, – літаральна сталі дзвюх вераў і, толькі далучыўшы хрысціянства да язычніцтва, але не паставіўшы яго на месца апошняга, з аднаго боку, маліліся і шанавалі Бога хрысціянскага з сонмам яго святых ці – па іх уяўленнях – багам хрысціянскім, з другога боку, маліліся і шанавалі сваіх былых язычніцкіх багоў. Той і другі культ стаялі побач і практыкаваліся адначасова: святкавалася гадавое кола грамадскіх свят хрысціянскіх і адначасова з ім святкавалася такое ж кола язычніцкіх свят; вяршылася хатняя служба праз святароў па-хрысціянску і ў той жа час вяршылася яна праз старых і праз волхваў па-язычніцку; вялася хатняя малітва Богу і святам хрысціянскім і разам з імі і багам язычніцкім»[1, с. 20].

З прыняццем праваслаўя на Палессі ў народных масах адбыліся глыбокія ўнутраныя змены духоўнага адраджэння. Многія язычнікі пад уплывам вучэння Прусаў становіліся набожнымі хрысціянамі. У свядомасці палешукоў выпрацоўваліся новыя ўяўленні пра жыццё, новыя ідэі, новыя паняцці; людзі імкнуліся ажыццявіць іх у сваім жыцці.

Але зразумела і тое, што немагчыма было проста сцерці рысу паміж хрысціянствам і так званым «дахрысціянствам». У сваёй большасці народ не адразу прыняў хрысціянскую веру і яшчэ некалькі стагоддзяў таемна пакланяўся сваім багам. Царкоўнікі скардзіліся: «...і зараз на ўскраінах моляцца яму, праклятаму Перуну» [2, с. 26]. Нельга было забараніць людзям жыць так, як яны жылі раней. У працэсе працяглай шматвяковай барацьбы царквы за падпарадкаванне свайму ўплыву ў свядомасці народа праваслаўе так і не змагло зацвердзіцца на Палессі ў сваім артадаксальным выглядзе.

Такім чынам, хрысціянства праваслаўнага ўзору, апынуўшыся не ў стане цалкам падавіць і выкараніць старажытнаязычніцкія вераванні і культы, паступова пачало прыстасоўвацца да паганскіх грамадскіх і ідэалагічных прынцыпаў, збольшага відазмняючы і падпарадкоўваючы іх свайму кантролю.

На працягу некалькіх стагоддзяў праваслаўе праламлялася скрозь прызму рэлігійных і паганскіх поглядаў. У гэтым працэсе яно набывала новую спецыфіку, новую форму. Так, у палешукоў утварыўся бытавы варыянт праваслаўя, якое адрознівалася ад артадаксальнага праваслаўя, што насаждалася царквой. З іншага боку, дахрысціянская рэлігія палешукоў, каб захаваць свае традыцыі падчас прыціркі з праваслаўем, запазычыла з яго тоесныя і роднасныя ёй элементы і рысы.

Так, новыя рэлігійныя формы не цалкам гублялі змест старых вераванняў. Паганскі характар народных павер'яў, святаў, звычайў з відавочным незадавальненнем падкрэслівалі яшчэ

сярэднявечныя пісьменнікі-багасловы, якія вялі барацьбу за «ачышчэнне» сапраўднай хрысціянскай рэлігіі ад прыўнясення паганства.

На Палессі доўгі час назіралася своеасаблівае па сутнасці, парадаксальнае становішча – дваяверства: раніцай прыняўшы ўдзел у набаженстве ў царкве, паляшук затым адзначаў свята дома, але ўжо ў паганскім варыянце. Некаторыя старажытныя звычаі ў змененай і пераасэнсаванай форме дажылі да XX ст., а некаторыя бытуюць у народзе і ў наш час [3, с. 49].

Аналіз сучасных рэлігійных уяўленняў падводзіць да меркавання аб тым, што адным з праяў рэшткаў паганства з'яўляюцца прыкметы, павер'і, абрады. Яны адлюстроўваюць архаічны светапогляд людзей. Нашы продкі не вылучалі сябе з прыроды, лічылі, што чалавек роўны ўсім астатнім яе тварэнням.

Не толькі ў старажытнасці, але і ў пачатку XX ст. на Палессі павер'і суправаджалі чалавека з раніцы да вечара. Напрыклад, у в. Пінкавічы Пінскага раёна да гэтага часу існуюць такія традыцыі: прачнуўся – з левай нагі не ўставай; памыўшыся, трэба выцерці твар ручніком і абавязкова чыстым, інакш людзі стануць грэбаваць; дзвюм дзяўчынам не рэкамендуецца выцірацца ручніком адначасова, каб кавалера не прыйшлося дзяліць; ісці спіной наперад лічылася кепскай прыкметай: так рухаюцца ў пекла. Ежа таксама акружаная прыкметамі: грукаеш лыжкай па сталe – нячыстую сілу прыцягнеш; з нажа ясі – злым будзеш. Хлеб, па павер'і, сімвалізуе чалавека. Таму не кладуць на стол перавернутую буханку: гэта можа выклікаць непажаданыя змены ў лёсе. І калі які-небудзь немаўля хварэе, маці можа пакласці яго на хлебную лапатку і ненадоўга засунуць у печ – зразумела, без агню. Так яна як бы вяртае малога ў сваё чэрава і «дапякае».

Многія імкнуцца нічога не аддаваць праз парог. Цікава, чаму? Справа ў тым, што людзі бачаць чужынца ва ўсякім, хто стаяў за гэтай своеасаблівай «мяжой». І перш чым мець зносіны з ім, запрашаюць ўвайсці. Да парога даўней ставіліся дрыгатліва – нават сядзець на ім забаранялася, бо гэтае месца лічылася прытулкам хатніх духаў. Акрамя таго, пад парогам захоўвалі памерлых нехрышчоных немаўлятаў. Па павер'і, адданне такога немаўляці могілкавай зямлі магло істотна сапсаваць надвор'е, выклікаць, да прыкладу, дождж альбо засуху. А як не ўспомніць аб праславутай чорнай кошцы!? Гэты слаўны звярок здаваўся нашым продкам напалову дэманічнай істотай і, па павер'і, мог быць носьбітам ведзьмінай душы. Чорны колер палохаў людзей адвеку стагоддзяў. Сустрэча з зайцам таксама не абяцала нічога добрага. З ваўком – наадварот. Лічылася, калі воўк перабег дарогу, то таму, хто гэта ўбачыў, пашанцуе. Акрамя таго, у даўніну верылі, быццам бы ў ваўка перасяляецца душа апошняга вясковага нябожчыка. І селянін звяртаўся да звера згодна з імем нябожчыка-аднавяскоўца. Пасля гэтых слоў воўк не павінен быў нападаць.

Сельскія жыхары, калі ехалі засяваць збожжавыя, спадзяваліся, што павер'і дапамогуць ім у гэтай важнай справе. Яны апрадалі чыстую кашулю, пажадана белую, каб пасевы без пустазелляў узышлі. Бралі з сабой нязменны хлеб, соль і яйка: каласы будуць поўныя. А калі палешукі саджалі бульбу, то ўтыкалі ў зямлю сякеру, каб бульба не згінула. Падчас пасадкі дзяўчатамі цыбулі яны павіны былі пацалавацца з сваімі каханымі: тады гародніна не вырасце горкай. І для будучага багатага ўраджаю «ўпрыгожвалі» градку венікам.

Гэта звычай захаваўся і дагэтуль. Нашы продкі і перад сном выконвалі прыкметы. Ноччу, лічылі яны, разнастайнае паскуддзе асабліва актыўнае. Яны імкнуліся не класціся спаць у брудным пакоі. Аднак ні выносіць смецце, ні падмятаць пасля заходу сонца таксама не дазвалялася: існавала павер'е, што ў адходах прысутнічаюць часцінкі чалавечага біяполя.

І таму людзі нічога не выкідвалі, калі хтосьці з дамачадцаў адсутнічаў, інакш можна перашкодзіць яго вяртанню.

Такім чынам, прыкметы і абрады, прасякнутыя хрысціянскімі ідэямі, выразна захавалі рэшткі больш старажытнага пласта вераванняў, як скажам, перажыткі дахрысціянскага культу продкаў – павер'і аб душах. Лічылася, што «кожны народ мае асаблівую душу, асобнае ўсведамленне згодна з сваёй душой» [4, арк. 13].

Абраднасць, якая існуе на Палессі, якой адзначаліся найважнейшыя падзеі ў сям'і – хрышчэнне і хрэсьбіны, шлюб і вяселле, адпяванне і памінкі – складалася з царкоўна-праваслаўных і магічна-бытавых элементаў, цесна ўзаемазвязаных, утвараючы адзіныя комплексы. Такое спалучэнне абумоўлівалася, па-першае, адзінай рэлігійна-магічнай скіраванасцю шэрагу праваслаўных і дахрысціянскіх павер'яў; па-другое, тым, што царква на працягу стагоддзяў падпарадкоўвала свайму ўплыву народныя вераванні. Маляўнічасць і ўрачыстасць царкоўных цырымоній, якімі адзначаліся нараджэнне, шлюб і смерць, значэнне іх як афіцыйных актаў, якія замацоўваюць найважнейшыя моманты ў жыцці людзей, аказвалі глыбокае псіхалагічнае ўздзеянне на

палешукоў. Частка праваслаўных культавых дзеянняў увайшла ў некаторыя хатнія абрады, напрыклад, у дабраславенне абразом жаніха і нявесты. У сваю чаргу, бытавыя дэталі ўпляліся ў царкоўную службу (вызначэнне лёсу дзіцяці па яго паводзінах падчас хрышчэння), склаўшы яе неад’емны кампанент.

Акрамя абрадаў і звычаяў, на Палессі ўстойліва трымаюцца традыцыі сямейнага плану: перадсвяточная ўборка дамоў, наведванне родных, асабліва сваякоў жонкі (хаджэнне да «цешчы на бліны»).

Найважнейшым праваслаўным святам у палешукоў і сёння застаецца Вялікдзень. Нават тыя прыхаджане, якія наведваюць царкву адзін–два разы на год, у гэты дзень лічаць немагчымым прапусціць царкоўнае набажэнства.

Нераздэльнасць элементаў праваслаўя на Палессі і дахрысціянскіх вераванняў (Каляды і Нараджэнне Хрыстова; Купале і інш.) у рэлігійным комплексе не ўсведамляецца масай вернікаў. Але іх нельга скідаць з рахункаў, яны адчувальныя і працягваюць жыць, напаўняючыся новым, сучасным зместам. Мабыць, у чалавека ёсць псіхалагічная патрэба быць упэўненым у чымсьці, жаданне зазірнуць у будучыню. Не выпадкова ўсе прыкметы, звычаі і абрады, пабудаваныя па своеасаблівай схеме «не рабітак, каб не здарылася гэтак», азначае вечнае чалавечае імкненне палепшыць сваё жыццё.

Такім чынам, з погляду сённяшняга часу, можна канстатаваць як факт, што ў сувязі з пераплаценнем самых розных традыцый паганскіх і хрысціянскіх вераванняў фактычна зніклі антаганістычныя і непрымірымыя адносіны паміж імі. А збліжэнне і ўзаемасувязь забяспечылі захаванне духоўна-культурных каштоўнасцяў, багаццяў набытых і назапашаных з пакалення ў пакаленне на працягу шматлікіх стагоддзяў на землях беларускага Палесся.

Спіс крыніц і літаратуры

1. Голубинский, Е.Е. История русской церкви / Е.Е. Голубинский. – М., 1904. – Т. 1, ч. II. – С. 849.
2. Цярохін, С.Ф. Перунова цяпельца: эсе ці некалькі згадак з гісторыі нашага народа / С.Ф. Цярохін. – Мінск: Юнацтва, 1993. – 126 с.
3. Свенцицкая, И.С. Раннее христианство: страницы истории / И.С. Свенцицкая. – М.: Политиздат, 1989. – 339 с.
4. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Ф. 3. – Воп. 1. – Спр. 139.